

Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās

The Idea of Fault, Wrongfulness and Liability in Private Law

Dr. iur. Jānis Kārklīšs

LU Juridiskā fakultāte

Civiltiesisko zinātņu katedras asociētais profesors

E-pasts: Janis.Karklins@lu.lv

The article contains analysis of several aspects of civil liability and the criteria of its application, by providing a point of view to such complicated concepts as defining fault and wrongful act and finding them in actions of persons. The article contains analysis and opinion about the meaning and the role of fault and its degree (negligence and intent) in the application of civil liability. Also, there is analysis about the doctrine of the foreseeability of infringement of rights, as well as a proposal to clarify the predominant approach in establishing civil liability in Latvia. The examined questions are analyzed from the standpoint of theoretical sciences, therefore allowing other legal scholars in Romano-Germanic states to use the conclusions given in the article in their scientific work as well.

Atslēgvārdi: vaina, vainojamība, prettiesiska rīcība, vainas pakāpes, viegla neuzmanība, rupja neuzmanība, ļauns nolūks, rūpības trūkums, civiltiesiskā atbildība, paredzamība, attaisnojumi.

Keywords: fault, culpability, wrongfulness, unlawfulness, degrees of fault, slight negligence, ordinary negligence, gross negligence, intent, carelessness, civil liability, foreseeability, excuses.

Satura rādītājs

<i>levads</i>	154
1. <i>Vainojamības koncepts</i>	155
2. <i>Vainojamības izpausmes veidi</i>	157
3. <i>Vainas pakāpju nozīme</i>	163
4. <i>Prettiesiskas rīcības un vainas loma civiltiesiskās atbildības piemērošanā</i>	169
<i>Kopsavilkums</i>	173
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	174
<i>Literatūra</i>	174
<i>Normatīvie akti</i>	175

levads

Pirms desmit gadiem tiesību zinātnes līmenī tika izteikti viedokļi, ka vainas kā atsevišķas pazīmes konstatēšana civiltiesiskās atbildības piemērošanai nav nepieciešama.¹ Pēc desmit gadu perioda varam konstatēt, ka tiesu praksē šī pieeja lielākoties

¹ Kārklīšs, J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, 2005. Nr. 15 (370).

ir guvusi atbalstu un vainas jēdziena nozīmei spriedumos tiek piešķirta arvien mazāka loma. Tomēr vienlaikus nereti rodas iespaids, ka tiesību piemērotāji vainas kā atsevišķas pazīmes atmešanu izpratuši tādējādi, ka vaina kā jēdziens nav svarīgs un nav apskatāms, kaut arī šāds viedoklis ir nepamatots un neatbilst patiesībai. Kā norādīts 2005. gada publikācijā “Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību”,² “vainas kā atsevišķa [pasvītrojums mans – J. K.] civiltiesiskās atbildības iestāšanās priekšnoteikuma analizēšana nav nepieciešama”, tomēr tas nenozīmē, ka vainas jēdziens saistību tiesībās būtu uzskatāms par lieku un nevajadzīgu vai neapskatāmu. Autora tēze 2005. gadā vēstīja, ka vainu nav iespējams skatīt atrauti no prettiesiskas rīcības. Šādu viedokli rakstā “Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās” pau da arī prof. K. Torgāns.³ Līdz ar to nevar atrauti pastāvēt atsevišķi izdalīts priekšnoteikums “vainā”, jo klasiskajā atbildības koncepcijā “nav iespējama situācija, ka persona rīkojas prettiesiski, bet bez vainas”,⁴ citiem vārdiem, tika izteikta doma, ka vaina ir viens no priekšnoteikumiem, lai personas rīcību atzītu par prettiesisku, jeb prettiesiskas rīcības sastāvdaļa. Tādējādi vainas jēdziena un to pakāpju nozīme nav mazinājusies un ir aktuāla arī mūsdienās saistībā ar civiltiesiskās atbildības piemērošanu.

1. Vainojamības koncepts

Civiltiesiskās atbildības koncepts Civillikumā⁵ (turpmāk – CL) atrodams apakšnodaļā “Neatļauta darbība un vainas pakāpes”, kuras 1635. pants nosaka galvenos atbildības iestāšanās kritērijus. Lai arī CL 1635. pants ir vispārzināms pants, ko praktiķi piesauc katrā tiesvedības procesā, kurā prasa piemērot noteikta veida civiltiesisko atbildību tiesību pārkāpējam, tomēr tiesību zinātnē joprojām minētā panta tvērums nav līdz galam apzināts, to apliecina arī iepriekš minētās publikācijas un izmaiņas tiesu praksē.

Raugoties no minētā panta gramatiskās uzbūves, ir secināms, ka atbildība iestājas par tiesību aizskārumu, ko raksturo neatļauta un cēloniskā sakarā esoša darbība, kas radījusi kaitējumu. Tomēr nepamanītu nevar atstāt minētā panta pēdējo palīgteikumu, kas iepriekšminēto vienādojumu pakļauj vēl arī vainojamības testam, t. i., “tiktāl, ciktāl var vainot”. Tieši šī panta daļa civiltiesiskās atbildības koncepcijā ir būtiskākā, kas nereti personas rīcību atzīst par tiesisku, lai arī ārēji novērotājam pirmšķietami varētu šķist, ka persona veic tiesību aizskārumu. Šādu gadījumu varētu raksturot piemērs, ka savā privātmājas pagalmā tās saimnieks, nesot dēli, aizķer citu personu, kā rezultātā minētā persona gūst traumu. Lai arī miesas bojājumu nodarīšana citai personai aiz neuzmanības pati par sevi ir neatļauta darbība, tomēr atbildība saimniekam neiestātos, ja cietusī persona izrādītos zaglis, kura neatļautu atrašanos pagalmā saimnieks nevarēja paredzēt un tam nevajadzēja paredzēt, līdz ar to saimnieku nevarētu vainot. Pretēja situācija būtu, ja saimnieks aizķertu pagalmā esošus viesus, par kuru atrašanos saimnieks zināja, un tādējādi dēļa nešanai vajadzēja pievērst lielāku rūpību. Tieši vainojamības aspekts ir atslēgas jautājums, kas sniedz izšķirošo atbildi par to, vai personai var piemērot atbildību vai nē.

² Kārklīņš, J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, 2005. Nr. 15 (370).

³ Torgāns, K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. *Jurista Vārds*, 2005. 31. maijs, Nr. 20 (375).

⁴ Turpat.

⁵ Latvijas Civillikums. *Valdības Vēstnesis*, 1937. 20. februāris, Nr. 41.

Mēģinot atklāt šo fundamentālo vainojamības jēdziena un piemērošanas saturu, jāņem vērā minētās CL apakšnodaļas "Neatļauta darbība un vainas pakāpes" turpmākie panti, kas dod norādes par to, kā pareizi jāveic vainojamības tests. No pantu satura izriet plaši atzītā un jau romiešu tiesībās nostiprinātā pieeja, ka atbildība personai iestājas par vainojamu darbību, kas izpaužas kā minimums neuzmanības formā. Savukārt neuzmanība jeb vainas minimālā pakāpe pastāv, ja ir konstatējams rūpības trūkums savās darbībās. Jau iepriekš autors savos darbos ir pieskāries vainas jēdziena jautājumam un piedāvājis savu definīciju, proti, vaina ir definējama kā rūpības trūkums rīcībā, kas izpaužas neuzmanības vai nolūka veidā.⁶ Tomēr jēdzieni "vainojama darbība", "rūpības trūkums", "neuzmanība" ir abstrakti termini, kas paši par sevi nedod skaidrojumu, kāda personas rīcība uzskatāma par vainojamu, kuras rezultātā var iestāties juridiskā atbildība. Piemēram, rūpības trūkumu var pārņemt personai, kas nemazgājas, taču ikvienam ir skaidrs, ka juridiska atbildība par to nevar iestāties. Tajā pašā laikā atbildība var iestāties par tādu rūpības trūkumu kā, piemēram, aizmigšana sardzes postenī. Darbības "nemazgāšanās" un "aizmigšana" pašas par sevi nav neatļautas darbības, lai gan atbildība, kā redzams, vienā no gadījumiem var iestāties. Līdz ar to rūpības trūkums jeb vainojamības esamība nevar tikt apskatīta atrauti no citiem tiesību institūtiem, kas kopumā raksturo personas neatļautu darbību, jo tikai tā var precīzi nodalīt juridisku atbildību no morālas (ētiskas) atbildības.

Lai atklātu "vainojamas darbības", "rūpības trūkuma" un "neuzmanības" saturu, kas būtībā raksturo vienu un to pašu civiltiesiskās atbildības konceptu, jāņem vērā CL regulētās vainas pakāpes un to saturs. CL 1640., 1645., 1646. pants kopsakarā ar 1635. pantu norāda, ka minimāli veicamais vainojamības tests, neņemot vērā atsevišķus specifiskus likumā minētus izņēmumus, ir krietna un rūpīga saimnieka tests. Viegla neuzmanība kā minimāli konstatējama kritērijs norādīts attiecībā uz deliktciem CL 1649. pantā. Minētais tests vienlaikus aptver arī rūpības testu, jeb, citiem vārdiem sakot, kur trūkst *prasītās* rūpības (neuzmanības vai nolūka veidā), tur ir atrodama vainojamība. Uzsvars ir likts uz vārdu "prasītā" rūpība, jo tikai par prasītās rūpības standarta neievērošanu var iestāties atbildība. Šis prasītais obligātais rūpības standarts ir atrodams tieši tiesību normās vai arī izriet no tiesību principiem, sistēmas.

Mēraukla šim rūpības standartam saskaņā ar CL 1646. pantu ir krietna un rūpīga saimnieka standarts. Kritērija "krietns un rūpīgs saimnieks" standarta koncepts ir radies romiešu tiesībās no termina *bonus pater familia* (latīņu val.). Vispārīgi atzīts ir šāds *bonus pater familia* tests: "Vai caurmēra romiešu saimnieks atbildētāja vietā būtu: 1) saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izsargātos no šāda notikuma, un 3) atbildētājs neveica šādas darbības."⁷ Visi notikumi, kas iziet ārpus šādas *patris familias* rūpības, saskaņā ar doktrīnu pieskaitāmi pie jēdziena "nejaušība" jeb ārpus vainojamības tvēruma, kas atbilstoši doktrīnai izslēdz civiltiesisko atbildību.⁸

⁶ Kārklīšs, J. Nejausis notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. No: LU 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums "Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi". Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 511. lpp.

⁷ Grueber, E. The Roman Law of damage to property. A commentary of the Title of the Digest Ad Legem Aquiliam (IX. 2) with an introduction to the study of the Corpus iuris civilis. Oxford: Clarendon press, 1886, pp. 128–129; Buls, L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: LU 72. konferences rakstu krājums "Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika". Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 196. lpp.

⁸ Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskijh' zakononij gubernij Pribaltijskijh' (s' prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s' raz'jasnenijami) v' 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1306.

Kritērijs “krietns un rūpīgs saimnieks” ir ģenerālklausula, kas katrā konkrētā gadījumā tiesību normu piemērotājam jāpiepilda ar saturu. To, ka “krietns un rūpīgs saimnieks” ir abstrakta rakstura vērtējuma jēdziens, apstiprina arī Baltijas Vietējo likumu kopojuma (turpmāk – BVLK) 3298. panta (šobrīd CL 1646. pants) komentārā ietvertā norāde, ka viegla neuzmanības mēraukla – “krietns un rūpīgs saimnieks” var mainīties atkarībā no laika, vietas un individuālajiem apstākļiem, un tās izvērtēšana prasa lielu piesardzību, lai nenodotu tiesas rokās izvērtēšanas patvaļu.⁹ Kā skaidro Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments, ar “krietnu un rūpīgu saimnieku” vispārpieņemtā nozīmē saprot tādu, kas labi un apzinīgi veic savu darbu, izpilda savus pienākumus, ir kārtīgs, precīzs, kam ir apzinīga attieksme pret darbu, pienākumiem.¹⁰

Taču iepriekš minētie skaidrojumi nedod atbildi uz to, kāpēc persona, kas nemazgājas, neatbild par savu rīcību, lai gan šāda rīcība neiztur *bonus pater familia* testu. Atbilde slēpjas divos apsektos. Pirmkārt, veicot personas vainojamas darbības testu, rūpības trūkumu drīkst konstatēt tikai attiecībā uz kādas tiesību normas (plašākā nozīmē) pārkāpumu, un, otrkārt, šādas rūpības trūkuma rezultātā jākonstatē kādas personas tiesību aizskārums. Līdz ar to var izdarīt secinājumu, ka par “vainojamu darbību”, “rūpības trūkumu” un “neuzmanību” var runāt tikai tad, ja persona pārkāpj saistošos uzvedības noteikumus, kas izriet no tiesību normām plašākā nozīmē, t. sk. aptverot privāti pielīgtās uzvedības normas (darījumus). Vienkāršāk formulējot, varētu teikt, ka tur, kur neattaisnots rūpības trūkums rada tiesību aizskārums, ir konstatējama atbildība.

No iepriekš minētā ir izdarāms secinājums, ka vainojamība un rūpības trūkums ir līdzvērtīgi termini, savukārt vainas pakāpes – neuzmanība vai nolūks – ir šo jēdzienu tālāka konkretizēšana jeb vainojamības (rūpības trūkuma) izpausmes veidi.

2. Vainojamības izpausmes veidi

Saskaņā ar civiltiesību teoriju vainojamība var izpausties tikai kā apzināta darbība vai bezdarbība, turklāt veiktā darbība vai bezdarbība ir (vai tai vajadzēja būt) ar apziņu kontrolēta. Piemēram, kustības miegā, kas rada kaitējumu blakus gulētājam, parastos apstākļos nerada atbildību, jo rīcība nav kontrolēta. Tajā pašā laikā māte, kas, barojot zīdaiņi, iemieg tam blakus un naktī to letāli nospiež (nosmacē), būs atbildīga, jo viņai vajadzēja spēt paredzēt šādu seku iestāšanos, lai arī pats tiesību aizskārums radās tādas rīcības rezultātā, kas nav apzināta un kontrolēta.

Neuzmanības aspektā, vērtējot personas darbību iepretim krietna un rūpīga saimnieka klausulai, būtisks elements ir pārkāpēja piederība noteiktam subjektu lokam. Analizējot Latvijas civiltiesību vispārējo un speciālo regulējumu, var secināt, ka, vērtējot rūpības trūkumu, kas izpaužas neuzmanības formā, pastāv trīs atšķirīgas grupas, kas identiskās uzvedības situācijās vienai personai rada atbildību, bet citai ne.

Pirmkārt, pastāv *parastās rūpības pienākums*, kas attiecināms uz ikvienu tiesību subjektu. Šis rūpības standarts ietverts CL 1646. pantā, kurā nostiprināts *bonus*

⁹ Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskih "uzakonenij gubernij Pribaltijskih" ("s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1306.

¹⁰ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC-102/2014. Pieejams: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2014/ [aplūkots 26.06.2015.]. Citēts pēc: Brants, E. Zaudējumu paredzamības princips Latvijas privāttiesībās. Maģistra darbs. Rīga: LU, 2015.

pater familia standarts. Mūsdienu tiesību teorijā¹¹ šo jēdzienu aizstāj ar saprātīgi apdomīgas personas jēdzienu (*reasonably prudent person* – angļu val.).

Otrkārt, pastāv *pazeminātās rūpības pienākums*, kas paredz zemākus uzvedības standartus, lai personas darbība netiktu atzīta par vainojamu. Pie šīs grupas pieder, piemēram, glabātājs, kurš apņēmis uzglabāt lietu bez atlīdzības (CL 1972. panta otrā daļa), pārdevējs, kura lietu pircējs vilcinās pieņemt (CL 2022. pants), lietvedis, kurš bijis spiests uzsākt lietvedību ļoti spaidīgos apstākļos (CL 2333. pants), patapinājuma ņēmējs, kurš slēdzis patapinājuma līgumu vienīgi patapinātāja labuma dēļ (CL 1857. pants). Visos iepriekš minētajos gadījumos personu uzvedība netiks atzīta par vainojamu, ja tajā tiks saskatīta viegla neuzmanība, jo likums izņēmuma kārtā paredz pazeminātus uzvedības standartus šīm personām. Pie otrās grupas pieder arī specifiski subjekti, kuriem objektīvi nav iespējams darboties atbilstoši krietna un rūpīga saimnieka standartam, piemēram, bērni vecumā no 7 līdz 18 gadiem. Ja astoņus gadus vecs bērns laikus nenopūš eglītē aizdegtu sveci, kas vēlāk rada ugunsgrēku, tad atbildība bērnam neiestāsies, jo nav saprātīgi prasīt no astoņus gadus veca bērna pieauguša cilvēka rīcības standartus, resp., bērnam nevar pārnest to, ka viņam vajadzēja zināt un paredzēt, ka, izdegot svecei, uguns var pārnesties uz zariem un tālāk uz ēkas konstrukcijām. Vienlaikus jāatzīmē, ka CL (1637. pants) paredz noteikumus, ka bērniem līdz septiņiem gadiem (mazgadīgs bērns) nav deliktatbildības. Minētais regulējums nav prezumpcija, ko kāda cietusi persona varētu atspēkot, apgalvojot, ka konkrētais bērns apzinājās savas rīcības sekas un tāpēc ir juridiski atbildīgs. Iemesls šāda vecuma limita noteikšanai un atbildības izslēgšanai tiek pamatots ar diviem apstākļiem: (a) arī piemērojot krietna un rūpīga saimnieka klauzulu, vienmēr tiesību normu piemērotājs nonāktu pie atziņas, ka mazgadīgs bērns nevar paredzēt savas rīcības sekas, jo tam trūkst nepieciešamās pieredzes un izpratnes par cēloņa un seku likumu, līdz ar to atbildība neiestātos, un (b) piešķirot mazgadīgiem bērniem deliktspēju, bērni pieaugušo dzīvē ieietu ar parādu nastu, kas tiem traucētu tālākā dzīves veidošanā. Vienlaikus jāatzīmē, ka mazgadīgo bērnu deliktspējas neesamība, kā arī nepilngadīgo bērnu vainojamības neesamība delikta nodarījumā neatbrīvo to vecākus no atbildības iepretim cietušajam, jo attiecībā uz vecākiem šeit darbojas CL 1639. pants, kas uzliek pienākumu aizkavēt tiesību aizskārumu, kā arī CL 177. pants, kas paredz pienākumu novērst trešās personas apdraudējumu. No minētajiem pantiem var rasties maldīgs iespaids, ka vecāku atbildība par bērna izdarītu deliktu pakļaujas stingrās atbildības konceptam. Šādu uzskatu varētu pamatot ar to, ka vecāku pienākums uzraudzīt bērnus ir tik absolūts, ka attaisnojumu nepildīt šo pienākumu ir ļoti maz. Kā izņēmumu varētu minēt CL 1735. pantu (nejaušība vai nepārvarama vara) vai CL 178. panta otro daļu, kas noteic, ka uzraudzības pienākuma nav tam no vecākiem, pie kura bērns nedzīvo. Tomēr jāņem vērā, ka CL 177. un 1639. pants gramatiski ietver vecāku rūpības (uzraudzības) pienākuma vērtēšanu un tādejādi norāda uz vainojamības aspektu. Tas nozīmē, ka vecākiem pastāv iespēja pierādīt, ka tie darījuši visu nepieciešamo bērnu uzraudzības jomā, kā rezultātā tiem neiestājas atbildība par bērna izdarīto deliktu. Tas gan nepiešķir vecākiem tiesības atsaukties uz bērnam piemērojamo *pazeminātās rūpības* pienākuma standartu, jo attiecībā pret vecākiem tiek piemērots *parastās rūpības* standarts.

¹¹ Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 3277.

Treškārt, pastāv *paaugstināts rūpības pienākums*, kas paredz augstākus uzvedības standartus, lai personas darbība netiktu atzīta par vainojamu. Pie šīs grupas pieder noteiktas jomas profesionāli jeb tiesību subjekti, kuriem objektīvi kādā jomā būtu jābūt augstākam zināšanu līmenim nekā vidusmēra sabiedrības loceklim, un tādējādi arī spējai paredzēt tiesību aizskāruma iespējamību jābūt augstākai. Tā, piemēram, šāds specifisks tiesību subjekts ir komersants, kuram likums uzliek ievērot specifisku *komersanta rūpību* (Komerclikuma¹² 393. panta pirmā daļa).

Būtiski ir ņemt vērā, ka iepriekš minētās grupas nav attiecināmas uz tādu tiesību aizskārumu, kas izdarīts ar nolūku, bet gan tikai attiecībā uz neuzmanību.

Neatkarīgi no tā, kurā grupā ietilpst iespējamais tiesību aizskārējs, kura darbība tiek vērtēta iepretim rūpības standartam, tiesību zinātnē pastāv dominējošs viedoklis, ka rūpības prasības jeb uzvedības standarts nevar tikt patvaļīgi paaugstināts. Tas saskan arī ar V. Bukovska teikto, ka šī izvērtēšana jāveic ar lielu piesardzību, nenododot tiesas rokās izvērtēšanas patvaļu.¹³ Tas ne vien samazinātu robežu starp stingro atbildību un vispārējo atbildību, bet arī ievērojami kavētu personu darbību, jo personas rīkotos pārāk piesardzīgi, baidoties no iespējamās atbildības, un tas novestu pie sabiedrības attīstības palēnināšanās.¹⁴

Vērtējot personas vainojamību kontekstā ar neuzmanību, jāņem vērā, ka neuzmanība var izpausties divējādi – kā darbība vai bezdarbība. Bezdarbība kā neuzmanība izpaužas tad, ja personai pastāv tiesību normā noteikts pienākums rīkoties, taču tā to ignorē. Tieši ar normu uzlikts pienākums rīkoties ir kritērijs, kas jākonstatē, lai personai pārņemtu vainojamību, kas izpaudusies bezdarbībā. Pretējā gadījumā ikvienai personai, redzot pārrautus elektrovadus, būtu jāsteidzas tos labot, redzot bedres uz ceļa, būtu jāsteidzas tās aizbērt, redzot agresīvu braucēju, būtu jāsteidzas to apturēt u. tml. Šādā situācijā, kad bezdarbību varētu pārņemt ikvienam, kurš teorētiski varēja novērst tiesību aizskārumu, bet to nedarīja, mēs nonāktu pie tiesību sistēmas, kurā visi būtu atbildīgi par visu, un civiltiesiskā apgrozība tādējādi faktiski būtu neiespējama. Savā ziņā tā būtu atgriešanās pie nodarījuma teorijas, kur dominēja atbildība par nodarījuma faktu, nepētot vainu, necenšoties uzklaušīt attaisnojumu vai meklēt vainas esamību vai neesamību.¹⁵ Tāpēc mūsdienās, kad dominē atbildība par vainu, lai personai varētu izvīrīt pārmētumus par bezdarbību, vienmēr nepieciešama tiesību norma, kas uzliek pienākumu rīkoties. Tādas normas, piemēram, ir attiecībā uz bērnu vecākiem (CL 1639. pants), kas uzliek pienākumu aizkavēt aizskārumu, vai attiecībā uz darba devējiem (CL 1782. pants), kas uzliek pienākumu pievērst vajadzīgo uzmanību, izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus, un pārliecināties par viņu spējam un noderību izpildīt viņiem uzliekamās pienākumus, vai attiecībā uz dzīvnieka turētājiem (CL 2363. pants), kas uzliek pienākumu spert visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, lai nerastos kaitējums u. c.

¹² Komerclikums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160 (2069/2071), *Ziņotājs*, 2000. 1. jūnijs, Nr. 11.

¹³ *Bukovskij, V.* (sost.). *Svod' grazhdanskih" zakononij gubernij Pribaltijskih" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah*. T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1306.

¹⁴ *Von Bar, C., Clive, E.* (eds.). *Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR)*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 3279.

¹⁵ *Torgāns, K.* Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 361. lpp.; *Buls, L.* Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: *LU 72. konferences rakstu krājums "Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika"*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 196. lpp.

Uz to precīzi norādījis arī prof. K. Čakste – “juridiskās normas nosaka cilvēka uzvešanas sabiedrībā un reaģē, paredz kādu sankciju, ja cilvēks uzvedas pretēji noteiktām normām. Tādēļ, lai būtu pamats uzlikt atbildību, ir nepieciešams, lai persona apzinīgi vai aiz neuzmanības būtu pārkāpuse likuma normu. Citādi visi jau iepriekš būtu sodīti ar atbildību, kā tas, kas cenšas un apzinīgi pilda likuma normas, kā arī tas, kas viņas neievēro”.¹⁶ Tādu pašu nostāju ieņem prof. V. Bukovskis, norādot, ka “nepieciešams konstatēt neatļautu darbību objektīvā nozīmē, t. i., tiesību normu pārkāpumu”.¹⁷

Neuzmanība, kas izpaužas kā darbība, tiks konstatēta, ja personai, rīkojoties konkrētā situācijā, šādas darbības aizliegums izriet no normas plašākā nozīmē vai arī personai bija jāspēj paredzēt, ka tās darbība novedīs pie citas personas tiesību aizskāruma. Spēja paredzēt ir cieši saistāma ar neuzmanības jēdzienu, jo tikai tur, kur ir iespējams ko paredzēt, var runāt par neuzmanību. Neparedzamu lietu neparedzēšana nevar būt neuzmanība. Šis koncepts ietver ideju, ka nav pamata (taisnīgi) prasīt no personas veikt kādas darbības, lai tā novērstu cēloni kaitējumam, kuru tā nevar ne paredzēt, ne tādējādi arī novērst. Kā norādīts doktrīnā, seku paredzamība tiek saistīta ar rūpības pienākumu, kas nevar tikt uzlikts personai gadījumā, ja viņa par šo pienākumu nezina.¹⁸ Ja tiesību aizskārums ir neparedzams, šādu seku iestāšanās teorētiskā varbūtība nevar radīt personai pienākumu izvairīties no darbības vai veikt darbības, lai kaitējums neiestātos. Tiesību zinātnē minēto paredzēšanas kritēriju dažreiz dēvē par “seku paredzēšanu”, ar to saprotot spēju paredzēt tiesisko seku (tiesību aizskāruma) iestāšanos konkrētās darbības vai bezdarbības rezultātā.

Izpratne, ka atbildība neiestājas par gadījumu, kuru nevarēja paredzēt un novērst, ir konstatējama arī Latvijas tiesību doktrīnā, kurā, piemēram, prof. K. Čakste ir norādījis, ka nejaušība rada relatīvu nespēju pretoties tādiem apstākļiem, ka arī *bonus pater familia* nebūtu varējis novērst kaitējumu, bet to būtu gan varējusi kāda izcili uzmanīga, ātra un droša persona.¹⁹ Krietna un rūpīga saimnieka standarta piemērošana, nosakot paredzēšanas kritēriju, nozīmē, ka tests tiek veikts, balstoties nevis uz iespējamā tiesību aizskārēja subjektīvo spēju paredzēt kaitējuma seku iestāšanos, bet gan uz objektīvo spēju, t. i., vai šai personai vajadzēja paredzēt seku iestāšanos, citiem vārdiem sakot, vai vidusmēra sabiedrības loceklis tādā pašā statusā un situācijā būtu varējis paredzēt minētās sekas. Pozitīvas atbildes gadījumā ir pamats runāt par iespējamā tiesību aizskārēja vainojamību. Veicot seku paredzēšanas testu, ir jāvērtē tas, vai persona varēja paredzēt, ka notiks aizskārums kā tāds, nevis tas, vai persona varēja paredzēt, kādas tieši sekas (izpausmes veidus pēc apdraudējuma objekta) šis aizskārums radīs (šeit pastāv atšķirīga pieeja salīdzinājumā ar zaudējumu paredzamības principu līgumtiesībās, kas nostiprināts CL 1779.¹ pantā, kur runa ir arī par zaudējuma apmēra paredzēšanu).

Tātad kaitējuma gadījumā jāspēj paredzēt aizskārums kā sekas, nevis aizskāruma rezultātā radītās sekas. Savukārt attiecībā uz subjektīvo aspektu nav pareizi

¹⁶ Čakste, K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 192. lpp.

¹⁷ Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskih" uzakononij gubernij Pribaltijskih" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1299, 1298.

¹⁸ Ripstein, A. Philosophy of tort law. The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 664; Buls, L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: LU 72. konferences rakstu krājums “Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika”. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 196. lpp.

¹⁹ Čakste, K. Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. *Jurists*, 1937. Nr. 71/72.

apgalvot, ka tam nav nozīmes vainojamības vērtēšanā. Kā norādīts iepriekš, atsevišķiem tiesību subjektiem piemērojami augstāki vai zemāki rūpības standarti, kas pamatojas uz personas subjektīvo statusu, ņemot vērā attiecīgās personas piederību pie noteiktas grupas, profesiju, vecumu, izglītību u. c.²⁰ Tādējādi, vērtējot personas vainojamību, tā ir jāvērtē gan no objektīvā aspekta (*bonus pater familia*), gan subjektīvā (piederība speciālam subjektu lokam).

Vienlaikus jāņem vērā CL 1776. panta regulējums, kas prasa ievērot noteiktu rūpības standartu arī cietušajam, t. i., viņam zaudējumu novēršanai jāveic tādi pasākumi, kas attiecīgajos apstākļos ir saprātīgi, ievērojot pienācīgu rūpību. Šis rūpības mēraukla ir krietna un rūpīga saimnieka standarts, kas vienlaikus nozīmē, ka, vērtējot cietušā pieļauto rūpību zaudējumu novēršanā, ir piemērojams paredzamības tests. Tomēr šis tests ir piemērojams krietni šaurāk nekā pret tiesību pārkāpēju, jo attiecas tikai uz zaudējumu apmēra mazināšanu, t. i., cietušais ir atbildīgs tikai par to zaudējumu pieaugumu (nenovēršanu), kurus tam kā krietnam un rūpīgam saimniekam vajadzēja paredzēt un kurus tas nenovērsa nepietiekamas rūpības dēļ. Tomēr ar CL 1776. panta piemērošanu netiek piemērota civiltiesiskā atbildība cietušajam. Šis pants ir tikai viens no likuma definētiem attaisnojumiem tiesību pārkāpējam, lai mazinātu atbildību, bet tas nerada cietušā atbildību iepretim tiesību pārkāpējam.

Tiesību pārkāpēja atbildības par neuzmanību pamatkoncepts ietver ideju, ka persona atbild par neatļautu tiesību aizskārumu, kuru tai saprātīgi vajadzēja paredzēt un tādējādi novērst. Par negatīvām sekām, kuras iestājušās pretēji "ierasto lietu gaitai",²¹ atbildība neiestājas, jo šādas situācijas iziet ārpus saprātīgas paredzēšanas pienākuma tvēruma.

Lielā mērā to, kuras tiesiskās sekas personai bija jāparedz un kuru dēļ tā nevar atsaukties uz paredzēšanas neiespējamību, paredz normatīvie akti, jo tie nosaka uzvedības noteikumu. Šie uzvedības noteikumu imperatīvi nosaka personas pienākumu rīkoties konkrētā veidā, vienlaikus tādējādi atņemot personai tiesības atsaukties uz to, ka tā nezina ja un nevarēja paredzēt konkrēto seku iestāšanos. Ja nav normatīvā regulējuma, piemēram par konkrēta auga aizsardzību, personai nevarētu pārnest, ka tai bija jāparedz, ka konkrētais augs ir aizsargājams un nav noplūcams. Taču, ja šāds regulējums ir, personai varēs pārnest, ka tai bija jāzina (jāparedz), ka konkrētā auga noplūkšana rada kaitējumu. Līdz ar to normatīvie akti ir kā palīg-instruments, kas ļauj vieglāk veikt krietna un rūpīga saimnieka izvērtēšanas testu (kas vienlaikus ietver paredzēšanu) un tādējādi noteikt personas vainojamību. No šī secīgi izriet secinājums, ka gadījumā, ja normatīvie akti nosaka rīkoties konkrēti noteiktā veidā, tad, izpildot šo prasību, persona rīkojas tiesiski, t. i., bez vainas. Tas pats attiecas uz gadījumiem, kad likums konkrētā gadījumā neparedz personai pienākumu rīkoties. Piemēram, ja likums noteiktu, ka, pārsniedzot 3 m viļņu augstumu, aizliegts doties jūrā ar motorlaivu, tad persona, kas dodas jūrā, kad ir 1 m augsti viļņi, rīkojas tiesiski un tai nevarēs pārnest, ka tai bija jāparedz, ka 1 m augsti viļņi ir bīstami un tādējādi notikuši laivas apgāšanās negaidīti lielu viļņu ietekmē ir neuzmanība. Likumā noteiktie 3 m ir saprātīgas personas paredzēšanas testa

²⁰ Autoru kolektīvs K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998, 150.–151. lpp.; sk. arī: *Abramoviča, L.* Krietna saimnieka rūpības nozīme Komerclikumā. *Jurista Vārds*, 2006. 7. novembris, Nr. 44. Citēts pēc: *Balodis, K.* Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. *Jurista Vārds*, 2009. 26. maijs, Nr. 21 (564).

²¹ Sk.: *Peel, E.* The Law of Contract. 13th ed. London: Sweet & Maxwell. Thomson Reuters, 2011, p. 1052; sk. arī: *McKendrick, E.* Contract Law. Text, Cases, and Materials. 4th ed. Oxford: University Press, 2010, p. 874.

vadlīnija, t. i., likumdevējs ir noteicis, ka šādos apstākļos (viļņi virs 3 m) doties jūrā nav saprātīgi un tādējādi aizliegams. Kā norādījis prof. V. Bukovskis, “nebūs konstatējama neatļauta bezdarbība tur, kur objektīvā norma atļauj minēto darbību”.²² Tā kā likums nosaka precīzus apstākļus, kādos personai attiecīgi jārikojas, tad nebūtu pareizi apgalvot, ka no krietna un rūpīga saimnieka standarta izriet, ka saprātīgi tomēr ir nedoties jūrā jau tad, ja ir 1 m augsti viļņi. Tādējādi normatīvie akti palīdz piepildīt krietna un rūpīga saimnieka klauzulu, jo tie specifiskos gadījumos reglamentē personas obligāti veicamās darbības, uzvedības standartus.

Tomēr ne visus gadījumus likums var regulēt normatīvajos aktos, t. i., situācijas, kurās nepastāv normatīvos aktos *expressis verbis* noteikti uzvedības noteikumi, neuzmanības konstatēšanai jālieto saprātīgas paredzēšanas tests. Piemēram, nav tieša normatīvā regulējuma, kas noteiktu, ka persona nedrīkst negaidīti pavilkt malā krēslu, uz kura cita persona gandrīz jau ir apsēdusies. Šajā gadījumā, ja persona gūst traumu, tiek veikts tiesību aizskārums, kuru nevarēja neparedzēt, un tādējādi personai, kas pavilka krēslu, var konstatēt vainojamu darbību. Tomēr nebūtu pareizi arī apgalvot, ka nepastāv tiesību norma, ka šāda rīcība ir neatļauta. Šī aizlieguma raksturs izriet no tiesību sistēmas kopumā, t. sk. no tiesību principiem, no aizsargājamām tiesībām. Tādējādi vainojama rīcība vienmēr būs pretrunā kādai tiesību normai plašākā nozīmē. Saskaņā ar tiesību teoriju tiesību normu raksturo, cita starpā, vispāršaistošs (normatīvs) spēks, kas nodrošina tiesību normas jābūtības dabu.²³ Vainojama rīcība, kas nav pretrunā tiesību normai, neizraisa neatļautu tiesību aizskārums un tāpēc nerada juridisku atbildību. Līdz ar to likuma jomas, kas regulē noteiktu uzvedības standartu, jau ietver sevī pareizo rīcības modeli, tāpēc persona, kas rīkojas saskaņā ar likumu, var atsaukties, ka tā vadās no likumā noteiktās uzvedības kārtības. Pretēja interpretācija novestu pie situācijas, kad persona nevarētu paļauties uz likuma regulējumu, jo papildus personai vēl būtu jāanalizē katra situācija, vai likums ir saprātīgs, vai rīcība saskaņā ar likumu būs pamatota un pareiza. Tas radītu atbildību personām par nepilnīgiem un nepareiziem likumiem, kas faktiski pilnībā izjauktu tiesisko stabilitāti.

Tiesību normu (uzvedības noteikumus), kas nav *expressis verbis* atrodama likumos, bet gan izriet no tiesību sistēmas kopumā, var piemērot pret personu, vērtējot tās rūpību, tikai tad, ja ir pierādīts, ka tieši šai personai bija pienākums ievērot šo normu un ka šī persona ir radījusi notikušo tiesību aizskārums. Iepriekš aprakstītajā piemērā ar negaidīti pavilkto krēslu atbildība būs personai, kas pavilka šo krēslu, bet ne visiem, kas atradās telpā, kurā notika tiesību aizskārums. Minētais arī uzskatāmi nošķir vainas teoriju no nodarījuma teorijas. Ja nodarījuma teorijā būtu atbildīgi visi, kas bija telpā un nenovērsa kaitējumu, tad vainas teorijā vērtē personas subjektīvo aspektu – nodomu vai neuzmanību, t. i., tieši kuras personas rūpības pienākums izraisīja tiesību aizskārums. Vērtējot šo rūpību, jāņem vērā, ka tiesību sistēmā nepastāv vispārēja norma, kas uzliktu ikvienai personai pienākumu nodrošināt, lai trešās personas neaizskar kādas citas personas veselību, dzīvību, mantu u. c. aizsargājamus labumus. Šāda norma vienkārši nevar pastāvēt, jo nevienai personai nevar prasīt paredzēt trešo personu rīcību. Šī iemesla dēļ neatkarīgu trešo personu veikta rīcība tiesību teorijā tiek ierindota pie *cas fortuit*, kas izslēdz atbildību

²² Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskih" uzakonenij gubernij Pribaltijskih" ("s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Riga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1299, 1298.

²³ Neimanis, J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 45. lpp.

(CL 1774. pants).²⁴ Tādējādi, lai runātu par civiltiesisku atbildību, jākonstatē tiesību norma, kas šādu rīcību atzīst par neatļautu, kā arī cēlonisks tiesību aizskārums kā šīs neatļautās darbības sekas.

Atgriežoties pie raksta sākumā aplūkotā personas nemazgāšanās gadījuma un ņemot vērā iepriekš analizēto, var secināt, ka šāda rīcība nerada atbildību, jo par šādu rīcību tiesību normas neparedz tiesiskas sekas, un ar to netiek nodarīts tiesību aizskārums nevienai personai (tādējādi nepastāv vispārējs normatīvs spēks, kas šo darbību aizliegto). Turpretī aizmiģšana sardzes postenī (lai arī pati par sevi aizmiģšana nav neatļauta darbība) rada atbildību, jo sarga darba līgums (arī Darba likums²⁵) aizmiģšanu konkrētā situācijā padara par tiesību pārkāpumu, par ko tiesību normās ir paredzētas tiesiskās sekas.

3. Vainas pakāpju nozīme

Iedalījums vainas pakāpēs – rupja neuzmanība, viegla neuzmanība un nolūks – lielākoties ir svarīgs tiesisko seku piemērošanā saistību tiesību sevišķās daļas kontekstā. Uz to netieši norāda arī CL 1647. pants, kas noteic, ka neuzmanība nav atzīstama par vainu zināmos, attiecīgā vietā norādītos gadījumos. Saistību tiesību Sevišķā daļa atsevišķos gadījumos vainas pakāpēm piešķir nozīmi tiesisko seku noteikšanā par kādu aizskārumu. Kā piemēru var minēt CL 1972. panta abas daļas, kas prasību pēc noteikta veida rūpības no glabātāja padara atkarīgu no tā, vai par glabājumu ir pielīgta atlīdzība vai nē. Tiesību zinātnē jau ir nostiprinājusies tēze, ka civiltiesiskā atbildība iestājas atkarībā nevis no tā, kāda ir personas attieksme pret pārkāpumu (vaina kā psihiskā attieksme), bet gan no tā, vai persona rīkojusies, ievērojot likumā noteiktos rūpības priekšrakstus. Minētais CL 1972. pants norāda, ka, pildot līguma saistības ar vienu un to pašu rūpību, glabātāja darbības vienā gadījumā var būt atbildību radošas, bet otrā nē. Tātad personas rīcības iedalīšana vieglā vai rupjā neuzmanībā ir nepieciešama, lai atsevišķos gadījumos konstatētu, vai pastāv viens no civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem – neatļauta darbība, kas nozīmē, ka vainas pakāpes konstatēšana saskaņā ar CL ir nepieciešama atsevišķos gadījumos vainojamas un nevainojamas rīcības robežšķirtnes noteikšanai. Likumdevējs šādu iedalījumu ir noteicis, lai atsevišķos gadījumos paredzētu personai stingrākus uzvedības noteikumus (tiesiskus priekšnoteikumus), lai tā savu rīcību attaisnotu iepretim likumam un tādējādi atbrīvotos no civiltiesiskās atbildības. Citiem vārdiem sakot – ja likums noteic, ka persona savās darbībās nedrīkst pieļaut pat vieglu neuzmanību, tad attiecīgi būs jānoskaidro, vai persona ir rīkojusies kā krietns un rūpīgs saimnieks, savukārt, ja likums noteic, ka persona savās darbībās nedrīkst pieļaut rupju neuzmanību, tad personas veiktās rūpības izvērtēšanas kritēriji būs zemāki. Saistībā ar pierādīšanas pienākumu cita starpā jāatzīmē, ka “vainas prezumpcija” un “atbildība bez vainas” nav identiski jēdzieni. Nereti tiesību literatūrā vainas prezumpcija tiek raksturota kā stingrā atbildība, piemēram, saistībā ar Komerclikuma²⁶ 169. pantā noteikto valdes locekļa atbildību. Tomēr likumā noteiktā vainas prezumpcija norāda vien to, ka pierādīšanas pienākums ir pārkāpējam, taču nenozīmē to, ka iestājas atbildība bez vainas jeb neatkarīgi no tā, vai personas rīcībā ir saskatāma neuzmanība vai nolūks.

²⁴ Jerdman, K. Objazatel'stvennoe Pravo Gubernij Pribaltijskih". [B. v]: Izdanie pochetnogo mirovogo sud'i F. Je. Kamkina, 1908, s. 204–210.

²⁵ Darba likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105 (2492), *Ziņotājs*, 2001. 9. augusts, Nr. 15.

²⁶ Komerclikums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160 (2069/2071), *Ziņotājs*, 2000. 1. jūnijs, Nr. 11.

Vainas pakāpju iedalījumam atsevišķos gadījumos ir nozīme arī saistību tiesību Vispārējās daļas kontekstā. Uz to norāda CL 1645. panta otrā daļa, kas noteic, ka visos gadījumos zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisko seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam. Tātad norma noteic, ka tad, kad persona tiesību aizskārumu ir veikusi, pieļaujot rupju neuzmanību, civiltiesisko seku ziņā šī rīcība ir uzskatāma par nolūkā izdarītu zaudējumu. Rodas jautājums, kāda ir šīs normas juridiskā jēga? Šādam regulējumam jēga ir vienīgi tad, ja tiesību pārkāpējam piemērojamās tiesiskās sekas (atbildība) ļauna nolūka gadījumā salīdzinājumā ar rupju neuzmanību ir smagākas, t. i., likumdevējs apzināti ir noteicis, ka rupjas neuzmanības gadījumā atbildība tiesību pārkāpējam ir smagāka jeb tāda pati kā par ļaunā nolūkā izdarītu pārkāpumu. Un atbilde tik tiešām ir apstiprinoša, lai gan sākotnēji šķiet, ka zaudējumi vienmēr jāatlīdzina pilnā apmērā neatkarīgi no vainas pakāpes. Uz to norāda, piemēram, CL 1776. panta otrā daļa, kas noteic, ka tiesību aizskārējs var prasīt atlīdzināmo zaudējumu apmēra samazinājumu tādā apmērā, kādā cietušais, ievērojot pienācīgu rūpību (1646. pants), varēja zaudējumus novērst, “izņemot gadījumu, kad tiesību aizskārums izdarīts ļaunā nolūkā”. Līdz ar to CL 1645. panta otrā daļa kopsakarā ar CL 1776. pantu paredz, ka tur, kur tiesību aizskārums ir noticis, pieļaujot rupju neuzmanību, pārkāpējs nevar atsaukties uz CL 1776. pantu, mēģinot samazināt atlīdzināmo zaudējumu apmēru, pārmetot cietušajam, ka tas nepietiekami mazinājis zaudējumus. Tas pats attiecināms uz zaudējumu atlīdzību līgumiskās attiecībās saistībā ar CL 1779,¹ pantu, kur arī ir ietverta rupjas neuzmanības atruna.

Tādējādi izdarāms secinājums, ka vainas pakāpju iedalījumam vieglā un rupjā neuzmanībā ir būtiska loma attiecībā gan uz to, lai personas darbību katrā konkrētā gadījumā atzītu par vainojamu vai nē (un tātad neatļautu), gan arī lai precīzi noteiktu piemērojamās tiesiskās sekas pret tiesību pārkāpēju.

Līdzīga nozīme ir arī CL atrodamajai vainas pakāpei “nolūks”. Pārkāpums, kas izdarīts ar nolūku, izslēdz seku paredzamības testa piemērošanu, t. i., pārkāpējs nebūs tiesīgs atsaukties, ka nevarēja kā krietns un rūpīgs saimnieks paredzēt tiesību aizskāruma iestāšanos. Turklāt šis princips ir absolūts, t. i., paredzamības tests nav piemērojams saistībā ar tiešām un netiešām kaitējuma sekām, t. i., sekām, kas ir cēloniskā sakarā ar kaitējumu, kas izdarīts ar nolūku. Vienlaikus pastāv zināmi atbildības ierobežojumi saistībā ar kaitējumu, kas izdarīts ar nolūku, tomēr tie balstās nevis uz ideju par seku neparedzamību, bet gan cēloņsakarības attālināmību. Šajos gadījumos atbildība neiestājas tādēļ, ka saskaņā ar *conditio sine qua non* teoriju kaitējums ir pārāk attālināts un nav attiecināms uz pārkāpēja darbības jomu. *Conditio sine qua non* principa ietvaros ir attīstījusies “adekvātās cēloņsakarības teorija”, kura paredz, ka apstākļi vai akts ir cēlonis kaitējumam tikai tad, ja tas pats objektīvi spēj izraisīt rezultējošo kaitējumu. Adekvātuma teorijas balstās uz ideju, ka personai rodas pienākums kompensēt kaitējumu tikai tad, kad tās rīcība saistībā ar nodarītajiem zaudējumiem ir raksturojama kā “normālas sekojošas sekas” (adekvātās sekas). Kā pamatoti norādījis prof. K. Čakste, “valdošā ir adekvātuma teorija”.²⁷ Piemēram, persona ar nolūku nodara miesas bojājumus otrai personai, kuru tālāk vedot uz slimnīcu neatliekamās medicīniskās automašīna iekļūst ceļu satiksmes negadījumā, kas izraisa cietušās personas nāvi. Tiesību pārkāpējam nevarēs pārņemt minēto seku iestāšanos saistībā ar nolūkā izdarītu deliktu – miesas bojājumu nodarīšanu, jo adekvātās sekas nāvei nav nolūkā izdarītie sākotnējie miesas bojājumi un šāda sakritība vai jaukti cēloņi nav adekvātās/parastās/nepieciešamās sekas. Kā norādījis

²⁷ Čakste, K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 196. lpp.

prof. V. Bukovskis, “nepieciešams konstatēt ne tikai, ka atbildētājs ir pielaidis neuzmanību vai nolūku (vainu), bet arī, ka šī vaina ir izplatījies [attiecināma] uz kaitīgajām sekām”.²⁸ Šajā gadījumā atbildības nepiemērošana būs pamatota ar cēloņsakarības neesamību, nevis adekvāto seku paredzamības neiespējamību, kas ir pilnīgi atšķirīgs koncepts. Tādējādi, runājot par “seku paredzēšanu”, nedrīkst neņemt vērā adekvātuma teoriju. Šajā teorijā nostiprinātie kritēriji²⁹ ir jāpiemēro ikvienā gadījumā, kad tiek vērtēta personas atbildība par veikto tiesību aizskārums, neatkarīgi no tā vai tiesību aizskārums ir radies neuzmanības vai nolūka veidā. Iemesls tam ir apstākļi, ka adekvātuma teorija ir cēloņsakarības kategorija, kurā vērtē notikumu ķēdi, kamēr seku (tiesību aizskārums) paredzēšana ir vainojamības kategorija (tādējādi ietilpst citā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu grupā). Seku paredzēšanas tests ir jāveic tikai pēc tam, kad ir noskaidrotas rīcības adekvātās sekas, pēc kā tiek vērtēts, vai krietns un rūpīgs saimnieks varēja paredzēt šādas adekvātās sekas. Lai nošķirtu šīs kategorijas, autors, runājot par tiesību aizskārums paredzēšanu, skaidrības labad rakstā lieto jēdzienu “adekvāto seku paredzēšana”, ar to saprotot vainojamības kategoriju, t. i., kad no cēloņsakarības viedokļa ir skaidrs, ka sekas ir adekvātas, taču jautājums vēl ir par to, vai par šīm sekām personu var vainot.

Tā kā adekvāto seku paredzēšana ir saistāma ar vainojamības jēdzienu, tad ir izdarāms secinājums, ka adekvāto seku paredzamības tests saistībā ar personas veicamajām darbībām ir ietverts CL 1646. pantā, kas ietver krietna un rūpīga saimnieka standartu. Ja adekvāto seku paredzamības tests izrietētu no CL 1635. panta, tad būtu jāatzīst, ka šis paredzamības tests būtu jāveic ikvienā kaitējuma nodarīšanas gadījumā neatkarīgi no vainas pakāpēm, jo CL 1635. pants neizšķir minētās pakāpes. Tādējādi var izdarīt secinājumu, ka adekvāto seku paredzamības tests ir piemērojams ierobežoti un attiecināms tikai uz pārkāpumiem, kas izdarīti CL 1646. panta tvērumā, t. i., viegla neuzmanības formā (par to, kāpēc tests nav jāveic rupjas neuzmanības formā, norādīts rakstā nedaudz tālāk).

Kā norāda V. Bukovskis, “vainu [neuzmanību vai nolūku] nevar konstatēt, ja notikumam (*casus*) persona nevarēja paredzēt un novērst, ievērojot rūpību, kāda nepieciešama saistību izpildē”.³⁰ No Bukovska minētā var noprast, ka viņš runā par notikuma paredzēšanu, kas aptver *cas fortuit* un *vis maior* gadījumus, kuri neietilpst krietna un rūpīga saimnieka tvērumā. Abi šie “kvalificētie gadījumi izslēdz parādnieka vainu”,³¹ t. i., “nejaušības jēdziens ir pretnostatīts vainai”,³² tas ir “parādnieka vainas izslēdzošs apstākļis”.³³ Abi šie kvalificētie gadījumi ir ārēja cēloņa izraisīti. Turpretī 1646. pantā ietvertais paredzamības tests attiecināms uz adekvāto seku paredzēšanu, nevis cēloņa (notikuma) paredzēšanu. Cēloņa neparedzēšanu regulē CL 1773. un 1775. pants. Tajā pašā laikā tiesību literatūrā nav viedokļa par

²⁸ Čakste, K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 1298. lpp.

²⁹ Adekvāto seku noteikšanai metodoloģiski tiek izmantots divpakāpju process: 1) pirmkārt, tiek piemērots *conditio sine qua non* tests, t. i., nosakot, vai vispār pastāv kauzāla saikne starp rīcību un kaitējumu; 2) pēc *conditio sine qua non* testa apstiprināšanās seko otrs tests – vai sekas ir “normālas”, t. i., vai rīcība (darbība vai bezdarbība) ir vispārīgi (statistiski) kaitējumu veicinoša jeb sekmējoša. Sīkāk sk.: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3431.

³⁰ Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskih" uzakonenij gubernij Pribaltijskih" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhshhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1299, 1391.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Vinzarājs, N. Gadījuma loma savstarpējos (sinalagmatiskos) līgumos. *Jurists*, 1932, 249. lpp.

to, vai adekvāto seku un cēloņa paredzamība būtu nošķirama. Nereti seku un cēloņa (notikumam) paredzēšana ir cieši saistītas un to robeža ir izplūdusi. Piemēram, persona, airējoties pa Salacu, ar airi sabojā uz grunts novietotu murdu. No vienas puses, tiesību aizskārējs nevarēja paredzēt, ka Salacā, kurā ir aizliegta maksšķerēšana visu gadu,³⁴ atradīsies murds un ka tā veiktās airu kustības var radīt murda īpašniekam kaitējumu, tādējādi šeit nevar izvīrīt pārmetumu, ka murda sabojāšana bija paredzama, kas attiecīgi it kā novestu pie vainas konstatēšanas. No otras puses, varētu apgalvot, ka notikušais ir *cas fortuit* jeb nejaušība, notikums, ko airētājs nevarēja ne paredzēt, ne novērst, un tādējādi šis cēlonis (murda ievietošana upē) nebija paredzams.

Minētais problēmjaucējums atkrīt attiecībā uz nolūku, kur adekvāto seku paredzamības testu, kā minēts iepriekš, nepiemēro. Tomēr te svarīgi ir nošķirt gadījumu, kad darbība veikta ar nolūku, no darbības, kad kaitējums veikts ar nolūku. Pirmajā gadījumā ne vienmēr runa būs par nolūku kā vainas pakāpi un tādējādi adekvāto seku paredzamības tests tomēr ir piemērojams. Piemēram, persona ar nolūku met akmeni pāri žogam, domādama, ka tur nav neviena cilvēka, lai gan patiesībā tur atrodas cilvēki. Šādas rīcības rezultātā izdarīts kaitējums būs izdarīts aiz neuzmanības, lai gan darbība mest akmeni bija ar nolūku. Šajā gadījumā paredzamības tests būs izmantojams, t. i., vai metējs kā krietns un rūpīgs saimnieks varēja un tam vajadzēja paredzēt, ka akmens mešana konkrētajā situācijā var radīt kādai personai tiesību aizskārumu (adekvāto seku paredzēšana). Tāpat nolūks nebūs konstatējams, ja persona veic apzinātu darbību, kļūdoties faktos, t. i., domādama, ka tā rikojas tiesiski, neaizskarot citas personas tiesības. Piemēram, persona dusmu iespaidā ar nolūku sadauza pret zemi savu telefonu, taču izrādās, ka minētais telefons pieder citai personai, taču vizuāli tos nevarēja atšķirt. Sākotnēji varētu šķist, ka šajā gadījumā nav nozīmes, vai delikts ir izdarīts ar nolūku vai aiz neuzmanības, jo abos gadījumos telefona īpašniekam nodarītais kaitējums ir jāatlīdzina. Tomēr tam ir praktiska nozīme kaut vai tajā apstākļi, ka nav iespējams apdrošināt savu civiltiesisko atbildību, kas rodas ar nolūku izdarīta kaitējuma rezultātā. Tāpat, piemēram, Darba likuma 86. panta ceturtnā daļa atbildību darbiniekam paredz tikai tad, ja darbinieks, kura darbs, kas saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, zaudējumus darba devējam nodarījis ar ļaunu nolūku vai rupjas neuzmanības dēļ. Tādējādi atkarībā no konstatējamās vainas pakāpes mainās tiesiskās sekas, t. sk. atbildības piemērošana. Līdz ar to tiesību aizskāruma gadījumā pareizai vainas izpaušmes veida noteikšanai ir būtiska juridiska nozīme.

Pieeja, ka adekvāto seku paredzamības tests nav jāizmanto tiesību aizskārumos, kas veikti ar nolūku, pamatojas uz apstākli, ka nolūks izslēdz neparedzēšanas iespējamību, tā kā persona vēlas un apzinās, ka kaitīgās sekas radīs tās veiktais tiesību aizskārumus. Turklāt nav nozīmes tam, kā tieši izpaudušās adekvātās kaitīgās sekas. Piemēram, persona vēlas aplēst otras personas kreklu, bet, to darot, nodara šai personai arī miesas bojājumus. Krekla sabojāšana ir veikta ar nolūku, un nav pamata analizēt, vai tiesību pārkāpējs varēja un tam vajadzēja paredzēt kaitējumu, savukārt miesas bojājumi ir nodarīti aiz neuzmanības. Tomēr tiesību aizskārējs šajā gadījumā atbildēs arī par miesas bojājumu nodarīšanu, lai gan tam nebija vēlmes tos radīt, jo adekvāto seku paredzamības tests šeit nav jāveic. Šī tēze nozīmē nevis to, ka par kaitējumu, kas izdarīts ar nolūku, nav jāpiemēro *conditio sine qua non* un adekvātuma teorija, bet gan to, ka par tām sekām, kas no cēloņsakarības viedokļa ir adekvātas,

³⁴ MK noteikumi Nr. 1498 "Maksšķerēšanas noteikumi", 29.3. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 28. decembris, Nr. 203 (4189).

atbildība iestājas. Atšķirīgi ir attiecībā uz vieglu neuzmanību, kad var būt situācijas, ka atbildība par adekvātām sekām neiestājas, jo tās nevarēja paredzēt neviena vidusmēra saprātīga persona.

Arī attiecībā uz rupju neuzmanību adekvāto seku paredzamības tests nav jāveic, lai gan sākotnēji šķiet, ka tas nebūtu pareizi, ņemot vērā, ka aizskārums ir noticis neuzmanības dēļ, un, kur ir neuzmanība, tur būtu jāvērtē, vai šī neuzmanība un tās sekas bija paredzamas. Tomēr rupja neuzmanība pēc savām kaitīgajām sekām juridiski ir pielīdzināma nolūkam (CL 1645. panta otrā daļa), un tāpēc paredzamības tests nav jāveic, līdzīgi kā tad, ja neuzmanība pieļauta ar nolūku. Nolūka gadījumā persona vēlas kaitīgo seku iestāšanos, taču rupjas neuzmanības gadījumā persona ir rīkojusies tik ārkārtīgi bezatbildīgi, ka tas (kaitīgo seku iestāšanās) nevarēja palikt nepamanīts. Uz to norāda arī CL 1645. pants, nosakot, ka neuzmanība ir rupja, ja kāds rīkojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi vai mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām pašā, vai arī uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi. Panta pēdējais teikums "kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi" raksturo to, ka ar rupju neuzmanību izdarīts kaitējums vienmēr ir bijis tāds, ko varēja un vajadzēja paredzēt. Tāpēc adekvāto seku paredzamības tests rupjas neuzmanības gadījumā nav jāveic, tāpat kā ļauna nolūka gadījumā. Iepriekš minētais nenozīmē, ka vienmēr, kad sekas vajadzēja paredzēt, ir konstatējama rupja neuzmanība. Var būt situācijas, kad sekas varēja paredzēt, taču personas darbības nav tik augstākā mērā vieglprātīgas, lai tās atzītu par tādām, kas raksturo rupju neuzmanību. Pēc tā, cik lielā mērā persona varēja paredzēt kaitējuma sekas, ir nosakāms, vai persona ir pieļāvusi vieglu vai rupju neuzmanību.

Atgriežoties pie sabojātā murda piemēra un tā, vai gadījums kvalificējams kā *cas fortuit* vai arī kā notikuma sekas, kas iziet ārpus krietna un rūpīga saimnieka uzvedības modeļa tvēruma, jāteic, ka atbilde nav viennozīmīga, jo robežšķirtne starp abiem gadījumiem ir izplūdusi. Sākotnēji varētu šķīst, ka nav nozīmes, kā šo gadījumu klasificējam, jo gan gadījumā, ja adekvātās sekas nevarēja paredzēt, gan gadījumā, ja cēloni nevarēja paredzēt, atbildība neiestājas. Tomēr, ņemot vērā iepriekš apskatīto, t. i., ka rupjas neuzmanības un nolūka gadījumā netiek lietots adekvāto seku paredzēšanas tests, šim jautājumam ir būtiska nozīme, jo *cas fortuit* ir izņēmums no atbildības neatkarīgi no konstatētās vainas pakāpes. Kā norādīts iepriekš, *cas fortuit* pats par sevi izslēdz vainu visos tās izpausmes veidos.

Minēto problēmu var atrisināt, nenodalot minētos gadījumus kā savstarpēji atšķirīgus tiesisko seku ziņā, t. i., grupējot tos kā vienotu izņēmumu no atbildības. Citiem vārdiem sakot, adekvāto seku paredzamību un cēloņa paredzamību apvienojot kopīgā terminā "notikuma jeb *casus* paredzamība". To izteiktu šāda formula: persona neatbild par tiesību aizskārumu, kas radies neparedzama notikuma dēļ. Murda atrašanās upē bija neparedzams notikums, kas nerada atbildību, neatkarīgi no tā, vai murda esamību uzskata par neparedzamu cēloni, vai arī murda sabojāšanu airējoties uzskata par neparedzamām sekām. Abos gadījumos murda sabojātājam nevar pārmett krietna un rūpīga saimnieka standarta neievērošanu. Šāds risinājums arī nerada problēmas attiecībā uz vainas pakāpju noteikšanu un adekvāto seku paredzamības testa piemērošanu. Tur, kur ir nolūks, tur varēja un vajadzēja paredzēt gan adekvātās sekas, gan cēloni, jo nolūks satur gribu izdarīt tiesību aizskārumu, bet neparedzēšanas konstatēšanai priekšnoteikumus vienmēr ir gribas neesamība. Savukārt rupja neuzmanība, kā minēts iepriekš, juridisko seku ziņā ir pielīdzināma nolūkam, kas tādējādi arī liegs personai atsaukties uz adekvāto seku neparedzēšanu

neatkarīgi no tā, kurā grupā šo gadījumu klasificētu. To apstiprina arī CL 1645. panta otrā daļa – zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam.

Šāds piedāvājums iederas klasiskās civiltiesiskās atbildības noteikšanā, kas balstās uz CL 1635. pantu. Taču rodas jautājums, vai stingrās atbildības gadījumā iedalījumam adekvāto seku un cēloņu paredzēšanā tomēr nav svarīga loma? Eiropas valstu civilkodeksos pastāv vispāratzīta pieeja, ka nepārvarama vara atbrīvo no stingrās atbildības. Tāpat atsevišķās valstīs stingrā atbildība nerodas, ja kaitējums radies nejaušības (*cas fortuit*) dēļ, kas ir atšķirīgs jēdziens no nepārvaramas varas (*vis maior*). Piemēram, Austrijā³⁵ speciālais likums noteic, ka atbildība par paaugstinātas bīstamības avotu neiestājas, ja kaitējumu izraisījusi ar atbildētāju nesaistīta trešā persona vai jebkurš cits notikums, ko nevarēja ar pienācīgu rūpību paredzēt. Ņemot vērā, ka stingrās atbildības gadījumā netiek vērtēta personas rīcības atbilstība krietna un rūpīga saimnieka klauzulai un tātad netiek vērtēts, vai persona varēja darboties ar maksimāli iespējamo rūpību, lai nebūtu atzīstama par atbildīgu, tad stingrās atbildības gadījumā adekvāto seku paredzēšana nav jāvērtē, t. i., par visām sekām, kas ir adekvātas, ir jāatbild. Stingrās atbildības gadījumā tiesību aizskārums neparedzēšana nav attaisnojums, jo saskaņā ar šo pieeju persona nes atbildību par risku, kurš var iestāties neatkarīgi no personas rūpības apmēra. To, kuri speciālie subjekti nes atbildību par risku, vienmēr *expressis verbis* nosaka likums (stingro atbildību nevar atvasināt no tiesību principiem, patvaļīgi paplašinot speciālo subjektu loku, kam ar likumu noteikta specifiskā stingrā atbildība, jo tā būtu pretrunā noteiktības teorijai (*the theory of certainty* – angļu val.), kura ir atzīta stingrās atbildības doktrīnā, proti, plašāka iztulkošana radītu neskaidrību civiltiesiski atbildīgo personu noteikšanā³⁶).

Ja pieņemam par pareizu bieži dzirdēto uzskatu, ka stingrās atbildības gadījumā attaisnojums ir ārējs cēlonis, kā *cas fortuit* vai *vis maior*, tad, vērtējot personas atbildību, ir būtiski noteikt, vai kaitējums iestājās tāpēc, ka persona nevarēja paredzēt adekvātās sekas (kas stingrā atbildībā nekad nav attaisnojums, jo saistāms ar krietna un rūpīga saimnieka mērauklu) vai arī nevarēja paredzēt cēloni (kas stingrā atbildībā parasti ir attaisnojums atbildības piemērošanai). Tomēr šāda pieeja ir maldīga. Stingrās atbildības gadījumā nepastāv vispārējs princips, ka *cas fortuit* ir izņēmums no atbildības. Izņēmums no šīs atbildības ir specifiski likumā norādīti attaisnojumi, kas tikai dažreiz ir ārējs cēlonis (kā, piemēram, CL 2347. pantā nepārvarama vara paaugstinātas bīstamības avota nodarīta kaitējuma gadījumā). Taču bieži vien izņēmums no atbildības ir citādi specifiski likumā atrodami attaisnojumi, kā, piemēram, preču un pakalpojumu aprites jomā – zinātnes un tehnikas attīstības līmenis tajā laikā, kad precī laida apgrozībā, nebija tik augsts, lai ļautu atklāt trūkumu vai nepilnību, vai arī – pakalpojuma trūkums radies tādēļ, ka pakalpojuma sniedzējs pakļāvis valsts vai pašvaldības noteiktajām prasībām u. c. Tajā pašā laikā, piemēram, likums “Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem”,³⁷ kas ietver stingrās atbildības koncepciju, kā izņēmumu no šīs atbildības neparedz klasisko *cas fortuit*. Minētā likuma 8. panta pirmā daļa noteic, ka ražotājs vai pakalpojuma sniedzējs ir

³⁵ Koziol, M. Österreichisches Haftpflichtrecht II. Besonderer Teil. Wien: Manz-Verlag, 1975, S. 546.

³⁶ Sk., piemēram: Faure, M. Tort Law and Economics. Vol. 1. Encyclopedia of Law and Economics. 2nd ed. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2009, p. 24.

³⁷ Likums “Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem”. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 5. jūlijs, Nr. 250/251 (2161/2162). Sk. arī: Preču un pakalpojumu drošuma likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 28. aprīlis, Nr. 66 (3014).

atbildīgs arī par zaudējumu, kas radies kādas trešās personas darbības dēļ. Skaidrojot *cas fortuit* jēdziena saturu, prof. K. Erdmans³⁸ norādījis, “ka arī trešo personu vainojama rīcība, kurā dalība nav saskatāma atbildētājam, piemēram, trešo personu veikts noziedzīgs nodarījums, ir uzskatāma par nejaušību, par ko atbildība neiestājas”. Līdz ar to nevar izdarīt secinājumu, ka stingrā atbildība vienmēr netiek piemērota, ja kaitējums radies *cas fortuit* gadījumā, un tāpēc it kā svarīgi būtu vienmēr precīzi noteikt, vai kaitējums radies neparedzama cēloņa dēļ, vai arī ir adekvātās sekas. Tādējādi piedāvātā pieeja, ka adekvāto seku paredzamību un cēloņa paredzamību var apvienot kopīgā terminā “notikuma jeb *casus* paredzamība”, nenonāk pretrunā stingrās atbildības koncepcijai.

Neņemot vērā vainas un to pakāpju nozīmi atbildības piemērošanā, ne mazāk aktuāls saistībā ar iepriekš aplūkoto pamatnostādņēm ir jautājums par prettiesiskās rīcības jēdzienu, tās vietu un lomu atbildības piemērošanā, it sevišķi kontekstā ar klasisko atbildības modeli (atbildība par vainu) un stingrās atbildības modeli (atbildība bez vainas). Tā kā vainas koncepti abos modeļos ir krasi atšķirīgi, jautājums ir, vai arī prettiesiskas rīcības konstatēšanā pastāv atšķirīgi koncepti stingrās un klasiskās atbildības gadījumā.

4. Prettiesiskas rīcības un vainas loma civiltiesiskās atbildības piemērošanā

Tiesu praksē un teorijā par nostiprinājušos uzskata pieeju, ka civiltiesiskā atbildība iestājas, ja pastāv visi trīs tās priekšnoteikumi – prettiesiska rīcība, cēloņsakarība un kaitējums. Ņemot vērā vainas nozīmi atbildības piemērošanā, ir izvirzāms jautājums, vai ierastais atbildības priekšnoteikumu iedalījums ir atbilstošs, vai arī tas, iespējams, pilnībā neatspoguļo civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus? Fundamentālākais jautājums saistībā ar vainas jēdzienu ir jautājums par jēdziena “prettiesiska rīcība” saturu. Šī raksta autors 2005. gadā rakstā “Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību” rosināja jēdzienu “vaina” ielasīt “prettiesiskas rīcības” jēdziena tvērumā, jo atrauti analizēt personas prettiesisku rīcību, neapskatot vainu, nav iespējams. Lai arī par atsevišķiem jautājumiem autors savas domas desmit gadu laikā ir precizējis, tomēr pamatideja, ka prettiesiska rīcība ir nesaraucjami saistāma ar vainas jēdzienu, joprojām tiek uzturēta. Lai noskaidrotu prettiesiskas rīcības un vainas mijiedarbību, būtu jānoskaidro jēdziena “prettiesiska rīcība” saturs. Jāatzīst, ka civiltiesību teorijā vienota viedokļa vai konsensa par šo jautājumu nav.³⁹

Vairākas Eiropas valstis prettiesisku rīcību uzskata par vienu no priekšnoteikumiem atbildības piemērošanai, lai gan vienlaikus to cieši saista ar vainas pakāpēm – neuzmanību un nolūku. Turpretī anglosakšu tiesībās prettiesiskas rīcības koncepts nav pazīstams. Tāpat pieeja, ka prettiesiska rīcība ir atsevišķs priekšnoteikums atbildības piemērošanai, nav sastopama Beļģijā, Francijā, Luksemburgā, Maltā, Spānijā u. c. valstīs. Polijā savukārt prettiesiska rīcība tiek uzskatīta par vainas jēdzienā ietilpstošu jēdzienu.⁴⁰

³⁸ *Jerdman, K. Objazatel'stvennoe Pravo Gubernij Pribaltijskih*. [B. v.]: Izdanie pochetnogo mirovogo sud'i F. Je. Kamkina, 1908, s. 204–210.

³⁹ *Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR)*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2987.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 2986.

Tiesību zinātnē pastāv zināma vienotība vismaz attiecībā uz to, ka prettiesiska rīcība ir konstatējama, ja persona pārkāpj saistošus pienākumus vai neievēro aizliegumus, kas izriet no tiesību sistēmas. Šis skaidrojums gan ir pietiekami plašs un abstrakts, lai precīzi noteiktu brīdi, kad persona veic prettiesisku rīcību. Pētot dziļāk šī jēdziena saturu tiesību zinātnē, izkristalizējās divas valdošās pieejas. Pēc vienas priekšnoteikums prettiesiskas rīcības konstatēšanai ir negatīva rezultāta iestāšanās, kas izpaužas kā tiesību aizskārums ("rezultāta teorija"), savukārt otra kā priekšnoteikumu prettiesiskas rīcības konstatēšanai prasa vienīgi darbību, kura ir pretrunā tiesību normām ("uzvešanās teorija").⁴¹ Par to, kura izpratne dominē Latvijā, sīkāku pētījumu nav. Viens tiesību avots⁴² Latvijas civiltiesiskās atbildības sistēmu gan ierindo romāņu atbildības konceptā (Francija, Beļģija, Luksemburga, Spānija), saskaņā ar to prettiesiska rīcība pati par sevi rada atbildību ("uzvešanās teorija"), taču detalizēts pamatojums šādam uzskatam gan nav sniegts.

Atbilde par to, kura pieeja pastāv Latvijā, jāmeklē CL 1635. pantā, kas satur civiltiesiskās atbildības piemērošanas formulu. Panta atslēgas vārds ir "tiesību aizskārums", kas attiecīgi dod tiesības prasīt apmierinājumu, savukārt tiesību aizskārums ir konstatējams, ja ir veikta pati par sevi neatļauta darbība, kas radījusi kaitējumu, turklāt atbildība tiek ierobežota ar vainojamības konceptu ("ciktāl par šo darbību var vainot"). Lai izprastu CL 1635. panta konceptu, pirmkārt, jāatbild uz jautājumu, vai CL prettiesisku rīcību saista ar darbību, kas ir pretēja krietna un rūpīga saimnieka standartam, tātad ar vainu, vai arī prettiesiska rīcība ir no vainas atrauts koncepts? Kā minēts iepriekš, jau 2005. gadā gan šī raksta autors, gan prof. Torgāns izvirzīja tēzi, ka vaina ir nesaraujami saistīta ar prettiesisku rīcību. Šo ideju pārņēmušas gan tiesas, gan arī citi autori, kas tai pievienojušies.⁴³ Tā kā prettiesiska rīcība ir tikai tur, kur ir neuzmanība vai nolūks (vainas kategorija), nevar apgalvot, ka CL 1635. pants prasa sākotnēji identificēt prettiesisku rīcību un vēl pēc tam vērtēt, vai šī rīcība ir vainojama. No minētā var izdarīt secinājumu, ka tiesību aizskārums vienmēr rodas vainojamas rīcības rezultātā, kas izpaužas neuzmanībā vai nolūkā. Vienlaikus ir izdarāms secinājums, ka arī prettiesiska rīcība izpaužas vienīgi neuzmanībā vai nolūkā. No minētā var attīstīt secīgu loģikas ķēdi, ka saskaņā ar CL prettiesiska rīcība privāttiesībās ir vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārums (rezultāta teorija). Ideja, ka prettiesiska rīcība ir veikta vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārums, nav unikāla. Šādu pieeju atzīst Vācijas tiesību zinātne un prakse.⁴⁴ Kontekstā ar civiltiesisko atbildību šāda pieeja ir atzīstama par pareizu, jo tikai tiesību aizskārums rada prasījuma tiesību cietušajam. Savukārt, ja cietušajam nepastāv prasījuma tiesības, nav pamata formāli apgalvot, ka otra persona ir rīkojusies prettiesiski, jo prasījums var rasties tikai par tiesību aizskārumu. Citiem vārdiem sakot, prettiesiska rīcība ir veikta, ja cietušajam ir radušās prasījuma tiesības pret

⁴¹ Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2987.

⁴² Von Bar, C. (prepared by). Principles of European Law. Study Group on A European Civil Code. NonContractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Sellier. European Law Publishers GmbH Munich, 2009, pp. 230–233.

⁴³ Buls, L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: LU 72. konferences rakstu krājums "Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika". Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 196. lpp.

⁴⁴ Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2987.

tiesību aizskārēju. Tādējādi pareizāk ir apgalvot, ka CL 1635. pantā ir ietverta “rezultāta teorija”, kas nozīmē, ka prettiesiska rīcības konstatēšanas priekšnoteikums ir tiesību aizskārums. Vienlaikus jāatceras, ka vainojama rīcība ir rīcība, ar kuru tiek pieļauta neuzmanība vai nolūks. Līdz ar to, šajā konstrukcijā (“rezultāta teorijā”) ietverot vainas jēdzienu, rodas secinājums, ka prettiesiska rīcība ir ar vainojamu darbību veikts tiesību aizskārums. Šis secinājums liek apšaubīt pieeju, ka prettiesiska rīcība ir atsevišķs civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums, ko var konstatēt atsevišķi, nevērtējot vainu un tiesību aizskāruma esamību. Patiesībā prettiesiska rīcība civiltiesiskās atbildības vērtēšanā ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs priekšnoteikums.

Šāda izpratne novērš arī problēmas, kas saistītas ar civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu formulēšanu stingrās atbildības kontekstā. Ja par pareizu uzskata pieeju, ka prettiesiska rīcība ir atsevišķs priekšnoteikums atbildības piemērošanai, un vienlaikus uztur spēkā 2005. gada tēzi, ka prettiesiska rīcība nav nodalāma no vainas, tad stingrā atbildība ir atbildība bez prettiesiskas rīcības, jo, kur nav vainas, tur nevar būt prettiesiska rīcība. Šāds apgalvojums nav pareizs, jo stingrā atbildībā tiek veikts tiesību aizskārums un darbība nav tiesiska. Ar “rezultāta teoriju” šī pretruna tiek atrisināta. Nav šaubu, ka stingrās atbildības gadījumā nav jāanalizē personas vaina, jo atbildība iestājas neatkarīgi no vainas, t. i., neatkarīgi no tā, vai persona rīkojās augstākā mērā rūpīgi vai nē. Taču tiek analizēts, vai persona ir atbildīga par veikto tiesību aizskārumu, t. i., vai tā ir speciālais tiesību subjekts, kam likums paredz atbildību (tiesību literatūrā to nereti dēvē par objektīvo atbildību⁴⁵). Konstatējot šo priekšnoteikumu iestāšanos, tiek secināts, ka persona ir veikusi tiesību aizskārumu un tāpat rīkojusies prettiesiski, lai arī bez vainas. Ja vainu atmet kā atsevišķu priekšnoteikumu un atstāj vienīgi prettiesisku rīcību, tad būtu jāapgalvo, ka stingrās atbildības gadījumā atbildība iestājas bez prettiesiskas rīcības. Tieši vainas neesamība atšķir klasisko atbildību no stingrās atbildības, nevis prettiesiskas rīcības neesamība. Līdz ar to tieši vainas ideja ir būtiska minēto konceptu nošķiršanā.

Lai arī CL 1635. pants ataino “rezultāta teorijas” pieeju civiltiesiskās atbildības noteikšanā, tomēr panta gramatiskā uzbūve ir pretrunīga un pārprotama. Panta neizprotamais alogisms slēpjas apstākļi, ka saskaņā ar panta uzbūvi atbildība rodas par neatļautu darbību, ciktāl par šo darbību var vainot. Apburtais lokš veidojas tajā ziņā, ka neatļautas darbības nav, ja nav vainas (neuzmanība vai nodoms), tāpēc nav iespējams izdarīt apgalvojumu, ka persona rīkojas neatļauti, bet vēl ir jāvērtē vaina. Vainas esamība ir priekšnoteikums prettiesiskas rīcības (neatļautas darbības) konstatēšanai, nevis otrādi. Līdz ar to pants būtu veiksmīgāks, ja tas skanētu šādi: “Katrs neatļauts tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi vainojama darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja.” Šāds formulējums norādītu gan to, ka atbildība iestājas tikai par neatļautu tiesību aizskārumu, gan arī to, ka viens no priekšnoteikumiem atbildības konstatēšanai ir nevis prettiesiska rīcība, bet gan vainojama darbība.⁴⁶ Vainojama darbība ir darbība, ar kuru tiek nodarīts tiesību aizskārums, pieļaujot neuzmanību, vai ar nolūku. Tāpat no 1635. panta būtu izslēgta

⁴⁵ Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2992.

⁴⁶ Sal.: *Buls, L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: LU 72. konferences rakstu krājums “Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika”*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 196. lpp.

mulšinošā teikuma daļa “ciktāl par šo darbību var vainot”, kas izslēgtu strīdus, vai ar to ir domāta cēloņsakarības kategorija, t. i., ka atbildība neiestājas par kaitējumu, kas ir pārāk tāls, attālināts, vai arī adekvāto seku paredzēšanas kategorija, t. i., ka atbildība neiestājas par kaitējumu, kas nebija paredzams.

Pētot tiesību literatūru,⁴⁷ nākas secināt, ka vadošo nostāju ieņem pieeja, ka civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums ir nevis prettiesiska rīcība, bet gan vainojama darbība. Piemēram, Austrijas Civilkodeksa⁴⁸ 1295. panta pirmā daļa noteic, ka ikkatram ir tiesības prasīt kaitējuma atlīdzību no personas, kuras vaina tos izraisījusi. Līdzīgi arī Vācijas Civilkodeksa⁴⁹ 823. pantā uzsvars ir likts uz vainu kā priekšnoteikumu atbildības piemērošanai – tam, kurš ar nodomu vai aiz neuzmanības neatļauti aizskar cita dzīvību, ķermeni, veselību, brīvību, īpašumu vai kādu īpašu tiesību, ir pienākums atlīdzināt šim citam no tā izrietošos zaudējumus. Kā redzams no panta, pamata kritērijs atbildības piemērošanā ir tas, vai persona veic vainojamu darbību. Vārdkopa “neatļauti aizskar” norāda uz to, ka var būt arī atļauts aizskārums, kā, piemēram, atļauta pašaizstāvība, paša cietušā griba (Latvijā – CL 1636. pants u. c.). Savukārt autora iepriekš piedāvātā CL 1635. panta redakcijā vārds “neatļauts” tiek ievietots pirms termina “tiesību aizskārums”, tādējādi uzsverot, ka pastāv arī atļauti tiesību aizskārumi, par kuriem atbildība neiestājas. Autora piedāvātā panta redakcija satur pamattēzi, ka ikkatrs neatļautais tiesību aizskārums rada civiltiesisko atbildību. Neatļauts aizskārums ir tāds, kas radīts vainojamas rīcības (neuzmanības vai nolūka) rezultātā. Savukārt likumā minētie vainojamas rīcības attaisnojumi, kā, piemēram, *cas fortuit* vai *vis maior*, ir izņēmumi no vainojamas rīcības un tāpēc atbildību nerada, jo nav noticis neatļauts tiesību aizskārums. Tas saskan arī ar Latvijas pirmskara tiesību literatūrā minēto tēzi, ka vainu nevar konstatēt, ja notikumu persona nevarēja paredzēt un novērst, ievērojot rūpību, kāda nepieciešama.⁵⁰ Tā kā likumā minētie attaisnojumi izslēdz vainu, tad nebūtu pareizi jēdzienu “neatļauts” lietot pirms jēdziena “vaina”, t. i., izmantot formulējumu “neatļauta vainojama darbība”, jo, kā minēts iepriekš, vainas esamība ir priekšnoteikums neatļautas darbības konstatēšanai. Tieši tāpēc autors piedāvātā panta redakcijā jēdzienu “neatļauts” lieto saistībā ar tiesību aizskārumu, nevis vainu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors izvirza tēzi, ka civiltiesiskā atbildība iestājas, ja tiek konstatēti šādi priekšnoteikumi:

- 1) personas vainojama darbība (bezdarbība),
- 2) kaitējums un tā apmērs,
- 3) cēloņsakarība starp vainojamo darbību (bezdarbību) un radīto kaitējumu.

⁴⁷ Von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2988.

⁴⁸ Pieejams: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> [aplūkots 02.07.2015.].

⁴⁹ Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3481 [aplūkots 01.07.2015.].

⁵⁰ Bukovskij, V. (sost.). Svod' grazhdanskijh" zakononij gubernij Pribaltijskijh" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1299, 1391. Sal.: Kubilis, J. Kaitējuma paredzamība Latvijas deliktu tiesībās. Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. No: LU 5. starptautiskās zinātniskās konferences, kas veltīta LU Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 548. lpp.

Ja pastāv visi trīs iepriekš minētie priekšnoteikumi, ir secināms, ka persona ir veikusi tiesību aizskārumu, t. i., rīkojusies prettiesiski un cietušajam ir tiesība prasīt kaitējuma atlīdzināšanu. Šādu pieeju atzīst vairākas valstis,⁵¹ kā arī Kopējā modeļa projekts (*Draft of Common Frame of References* – angļu val.).⁵² Šī projekta autori ir norādījuši, ka projekta regulējums nav balstīts uz prettiesisku rīcību kā atslēgas jautājumu civiltiesiskās atbildības piemērošanā, kā rezultātā projekta pantos šis termins netiek lietots.

Vienlaikus pieeja, ka uzsvars tiek likts uz vainojamu darbību, nenonāk pretrunā ar 2005. gadā autora un prof. Torgāna izteikto tēzi, ka vaina kā atsevišķs priekšnoteikums nav nepieciešams. Tēze toreiz pamatojās uz apgalvojumu, ka prettiesiska rīcība nav vērtējama atrauti no vainas, tāpēc tie ir nesaraujami saistīti jēdzieni. Tolaik tika piedāvāts vainu ielasīt prettiesiskās rīcības jēdzienā. Arī pašlaik tēze, ka vaina nav skatāma atrauti no prettiesiskas rīcības, tiek uzturēta, taču, ņemot vērā šajā rakstā izvirzīto “rezultāta teoriju”, uzsvars ir likts uz vainojamu rīcību, kuru analizējot vienlaikus var izdarīt secinājumu, vai rīcība ir tiesiska vai prettiesiska. Tāpēc dominējošais kritērijs civiltiesiskās atbildības noteikšanā ir vainojama darbība.

Nereti ir dzirdēts uzskats, ka vaina kā atsevišķs priekšnoteikums ir jāatmet, tā vietā uzsverot prettiesisku rīcību, argumentējot to ar apstākli, ka Latvijas tiesu praksē prettiesiskas rīcības esamība tiek automātiski saistīta ar vainas konstatēšanu un ka tiesu spriedumos vaina nemaz netiek atsevišķi apskatīta. Patiesībā visos tiesu spriedumos, kuros atbildētājam tiek piemērota civiltiesiskā atbildība, tiesas neapzināti analizē vainas jēdzienu. Tas tiek darīts, vērtējot personas rīcību iepretim tiesību normās noteiktiem uzvedības noteikumiem. Lai arī spriedumos personas neattaisnotā rīcība (prasītās rūpības trūkums) bieži netiek nosaukta par vainu, tomēr tiesas saturiski operē ar šo jēdzienu (iespējams, reizēm pat neapzināti).

Kopsavilkums

Civiltiesiskās atbildības piemērošanā viens no būtiskākajiem elementiem ir pareiza vainojamības testa piemērošana, kurā tiek noskaidrots, vai personas darbības ir saskatāma vaina (rūpības trūkums), kāda ir šīs vainas izpausmes forma (neuzmanība vai nolūks) un vai nepastāv likumā noteikti izņēmumi no personas atbildības, kā, piemēram, *cas fortuit*, *vis maior*, paša cietušā griba utt. Likumā noteiktie attaisnojumi izslēdz vainas konstatēšanu. Kā būtisks attaisnojums klasiskās atbildības (atbildības par vainu) piemērošanai ir atzīmējama personas rīcība atbilstoši krietna un rūpīga saimnieka klauzulai.

Nosakot personas vainojamību un sekas, par kurām tai jāatbild, nedrīkst ignorēt cēloņsakarības *conditio sine qua non* un adekvātu teoriju, kā arī jāspēj nošķirt šo konceptu no adekvāto seku paredzēšanas koncepta, kas nav cēloņsakarības kategorija, bet gan ietilpst vainas jēdziena saturā.

Personas rīcība atzīstama par prettiesisku vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārumus (“rezultāta teorija”). Tā kā klasiskā atbildībā tiesību aizskārumus vienmēr rodas vainojamas rīcības rezultātā, kas izpaužas neuzmanībā vai nolūkā, tad vienlaikus ir izdarāms secinājums, ka prettiesiska rīcība klasiskā atbildībā izpaužas vienīgi

⁵¹ Atbildības priekšnoteikumi *faute, dommage un causalite* pastāv Beļģijā, Francijā, Luksemburgā. Sk.: von Bar, C., Clive, E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 2984.

⁵² Ibid., pp. 2981, 2992.

neuzmanībā vai nolūkā. Ņemot vērā iepriekš minēto, autors izvirza tēzi, ka civiltiesiskā atbildība iestājas, ja tiek konstatēti šādi priekšnoteikumi: personas vainojama darbība (bezdarbība), kaitējums un tā apmērs, kā arī cēloņsakarība starp vainojamo darbību (bezdarbību) un radīto kaitējumu.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Abramoviča, L.* Krietna saimnieka rūpības nozīme Komerclikumā. *Jurista Vārds*, 2006. 7. novembris, Nr. 44.
2. *Balodis, K.* Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. *Jurista Vārds*, 2009. 26. maijs, Nr. 21 (564).
3. *Bērziņš, J.* Komerccabiedrības amatpersonu civiltiesiskās atbildības aspekti. *Jurista Vārds*, 2009. 12. maijs, Nr. 19 (562).
4. *Brants, E.* Zaudējumu paredzamības princips Latvijas privāttiesībās. Maģistra darbs. Rīga: LU, 2015.
5. *Bukovskij, V.* (sost.). Svod' grazhdanskih" uzakonenij gubernij Pribaltijskih" ("s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914.
6. *Buls, L.* Vainas nozīmē deliktu tiesībās. No: *LU 72. konferences rakstu krājums "Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika"*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
7. *Čakste, K.* Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
8. *Čakste, K.* Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. *Jurists*, 1937. Nr. 71/72.
9. *Jerdman, K.* Objazatel'stvennoe Pravo Gubernij Pribaltijskih". [B. v.]: Izdanie pochetnogo mirovogo sud'i F. Je. Kamkina, 1908.
10. *Kārklīš, J.* Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. No: *LU 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums "Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi"*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
11. *Kārklīš, J.* Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, 2005. Nr. 15 (370).
12. *Kozioł, M.* Österreichisches Haftpflichtrecht II. Besonderer Teil. Wien: Manz-Verlag, 1975.
13. *Kubilis, J.* Kaitējuma paredzamība Latvijas deliktu tiesībās. Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. No: *LU 5. starptautiskās zinātniskās konferences, kas veltīta LU Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
14. *McKendrick, E.* Contract Law. Text, Cases, and Materials. 4th ed. Oxford: University Press, 2010.
15. *Neimanis, J.* Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004.
16. *Peel, E.* The Law of Contract. 13th ed. London: Sweet & Maxwell. Thomson Reuters, 2011, p. 1052.
17. Principles of European Law. Study Group on A European Civil Code. NonContractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Seller. European Law Publishers GmbH Munich, 2009.
18. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010.
19. *Ripstein, A.* Philosophy of tort law. The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law. Oxford: Oxford University Press, 2002.
20. European Group on Tort Law, Principles of European Tort Law, Text and Commentary. Springer, Vienna/New York, 2005.
21. Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998.
22. *Torgāns, K.* Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
23. *Torgāns, K.* Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. *Jurista Vārds*, 2005. 31. maijs, Nr. 20 (375).
24. *Vīnzarājs, N.* Gadījuma loma savstarpējos (sinalagmatiskos) līgumos. *Jurists*, 1932.

Normatīvie akti

1. Latvijas Civillikums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].
2. Darba likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].
3. Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].

4. "Par atbildību par precēs un pakalpojuma trūkumiem": Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].
5. Preču un pakalpojumu drošuma likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].
6. Makšķerēšanas noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1498. Pieejams: www.lv.lv [aplūkots 23.06.2015.].
7. ABGB Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (Austrijas Civillikums). Pieejams: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm> [aplūkots 24.06.2015.].
8. BGB Bürgerliches Gesetzbuch (Vācijas Civillikums). Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3481 [aplūkots 23.06.2015.].